

Mafai Fakafofongalao Tu'uloa

*'oku 'uhinga ki he hā ha hoko ko ha
fakafofongalao?*

'Oku tu'u ala pelepelengesi 'a e mo'ui – 'i ho lakanga ko e fakafofongalao', 'oku tuku atu 'a e falala' ke ke malu'i 'a e kaha'u 'o ha tokotaha, 'i ha 'ikai ke ne kei malava 'o faitu'utu'uni 'iate ia pē.

‘Oku ‘uhinga ki he hā hano ‘oatu ‘e ha tokotaha kiate koe ‘a e Mafai Fakafofongalao Tu‘ulao?

Ko e Mafai Fakafofongalao Tu‘ulao’ (Enduring Power of Attorney pe EPA) ko ha tohi fakalao ia ‘oku’ ne ‘oatu ki ha tokotaha (‘oku’ iloa ko e ‘fakafofongalao’ pe ‘attorney’) ‘a e mafai ke faitu‘utu‘uni ma‘a’ ha tokotaha kuo ‘ikai ke ne kei malava ‘o faitu‘utu‘uni ‘iate ia pē.

Ko e hoko ko ia ko ha fakafofongalao’ ko ha lakanga mahu‘inga mo mamafa ia, ‘o ‘uhinga eni ‘oku fai ‘a e falala atu kiate koe ke ke malu‘i ‘a e ngaahi faka‘amu ‘a ha tokotaha ki he kaha‘u ‘o ‘ene mo‘ui’, pea mo/pe ko ‘ene ngaahi me‘a fakapa‘anga’ mo ‘ene ngaahi mata‘ikolao’, ‘o hangē ko ‘ene pa‘anga’, hono fale’ mo ‘ene ngaahi kolao’.

Kuo pau ke fokotu‘u ha EPA kimu‘a ‘i hano fiema‘u ‘eni ‘e he tokotaha ko ia’ - ‘a ia ‘oku ui ko e ‘tokotaha foaki mafai’ (donor), ‘i he taimi ‘oku’ ne kei ma‘u ai ‘a e mafai faka‘atamai ke ne faitu‘utu‘uni ‘iate ia pē. Ko hono fakahoko ko ia ‘o e me‘a ‘e lelei taha ma‘a’ e tokotaha foaki mafai’ ko e fatongia mahu‘inga taha ia ‘i he lakanga ‘o e tokotaha fakafofongalao’.

‘Oku ‘i ai ‘a e ongo fa‘ahinga EPA ‘e ua pea ‘e lava ke ke hoko ko e fakafofongalao ‘i ha fa‘ahinga ‘e taha pe fakatou‘osi pē:

- KOLOA – ‘e lava ke fokotu‘u ‘e he tokotaha foaki mafai’ ha fakafofongalao ‘e taha pe lahi hake ki heni ‘a ia ko ha kakai pe ko ha kautaha talāsiti ‘eni (hangē nai ko e kautaha Public Trust), pea ‘e lava ke kamata ke fakalao ‘a e mafai’ ni ia ‘i he kei ma‘u pē ‘e he tokotaha foaki mafai’ ‘a hono mafai faka‘atamai’.
- TAUHI FAKAFO‘ITUITUI’ MO E TU‘UNGA LELEI ‘O E MO‘UI’ – ko e fakafofongalao pē ‘e taha ‘e lava ke ne ma‘u ‘a e tu‘unga EPA ko ‘eni’, pea ‘e ‘ikai lava ke ma‘u ‘a e lakanga’ ni ia ‘e ha kautaha talāsiti. ‘E toki fakalao pē ‘eni ‘i he taimi ‘e sivi ai ‘e he kau mataotao ki he mo‘ui lelei’ ‘o fakapapau‘i ‘oku ‘ikai kei ma‘u ‘e he tokotaha foaki mafai’ ‘a e mafai faka‘atamai lelei ‘oku fiema‘u ki he faitu‘utu‘uni’.

‘E lava ‘e he tokotaha foaki mafai’ ‘o fakahingoa mo ha ni‘ihi kehe ‘i he EPA te ke ala talanoa mo kinautolu felāve‘i mo ha ngaahi tu‘utu‘uni ‘e ala fiema‘u ke ke fakahoko.

Ko e hā ‘a e me’a ‘e fiema’u ke u fai?

Hili pē ‘a e fakalao ‘a ha EPA, te ke ma’u leva ‘a e mafai ke ke faitu’utu’uni ma’a ‘e tokotaha foaki mafai’. ‘E fakatefito ‘a e me’a ‘e fiema’u ke ke fakahoko’ meī he fa’ahinga EPA ko ia’ pea mo e lahi ‘o e me’a ‘oku fiema’u ‘e he tokotaha foaki mafai’ ke ke fakahoko’.

‘I ha EPA ki ha **koloa** ‘e ngali fiema’u ke ke:

- totongi ha ngaahi mo’ua mo tauhi ha ngaahi ‘akauni pangikē, tauhi pe fakatau atu ha koloa mo ha ngaahi ‘inasi sea (shares), pea mo fakahoko ha ngaahi fatongia ‘oku hā atu ‘i he EPA.

‘I ha EPA ki ha **tauhi fakafa’ituitui mo e tu’unga lelei ‘o e mo’ui’** ‘e ngali fiema’u ke ke:

- faitu’utu’uni ki ha ngaahi me’a ‘o hangē ko ha tauhi fakafaito’o, nofo’anga, pea mo e tu’unga lelei fakalūkufua ‘o ‘ene mo’ui’. ‘E ‘ikai lava ke ke faitu’utu’uni ki ha mali, vete, pe pusiaki, pe fakafisinga’i ha faito’o ‘e ala fakahaofi ai ha mo’ui.

Kuo pau ke ke kumi fale’i meī he tokotaha foaki mafai’ pea mo ha ni’ihi kehe ‘oku fakahingoa atu ‘i he EPA, pea kapau ko ha fakafongalao koe ki ha koloa, tauhi lelei ‘a e ngaahi fakamatala fakapa’anga’. ‘Okū mahu’inga foki ke tokoni’i ‘a e tokotaha foaki mafai’ ke ne kau atu ki he faitu’utu’uni’ ‘i he taimi kotoa pē ‘e ala lava ai ‘eni’.

Kapau ‘oku ‘i ai mo ha ngaahi fakafongalao kehe ‘e fiema’u ke ke ngāue mo feongoongoi mo kinautolu ke fakapapau’i ‘oku ‘ikai uesia ‘a e ngaahi lelei ‘a e tokotaha foaki mafai’ ‘i ha hoko ‘a ha ta’efemahino’aki.

‘Okū fakalao fakakū ‘a e EPA?

‘E toki fakalao pē ha EPA ‘i he taimi ‘e tu’utu’uni ai ‘e ha tokotaha ngāue fakafaito’o fakapolofesinale pe ko e Fakamaau’anga ki he Fāmili’ (Family Court) ‘oku ‘ikai kei ‘i ha tu’unga ‘atamai lelei ‘a e tokotaha foaki mafai’. Kae kapau ko ha koloa, ‘e lava ke fakalao ‘a e EPA ia lolotonga pē ‘a e kei ma’u ‘e he tokotaha foaki mafai’ ‘a hono mafai faka’atamai’ pea ‘e hokohoko atu ai pē ‘eni’ ‘i he taimi kuo mole ai ‘a hono mafai faka’atamai’.

‘E vakai’i nai ‘e ha taha ‘oku ou fakahoko ‘a e me’a totonu?

‘Okū ‘i ai ho fatongia fakalao ke ke feongoongoi mo e tokotaha foaki mafai’ ‘i he taimi kotoa pē ‘e ala lava’, pea mo ha ni’ihi kehe ‘oku fakahingoa atu ‘i he EPA. ‘E ala fiema’u foki ke ke ‘oatu ha fakamatala ki he ngaahi me’a ‘oku’ ke fakahoko’ ki he ni’ihi kuo fakahingoa ‘e he tokotaha foaki mafai’ koe’uhi’ ke nau muimui’i ho’o ngaahi faitu’utu’uni’.

‘E ala vakai’i ‘e he Fakamaau’anga ki he Fāmili’ ‘a e anga ‘o ho’o fakahoko fatongia’ pea ‘e lava ke ne liliu ‘a e ngaahi felotoi ‘i he EPA ‘o kapau ‘e fakahoko atu ha tohi kole ki heni ki he fakamaau’anga’.

‘E ngata ‘a fē ‘a e EPA?

‘E lava ‘e he tokotaha foaki mafai’ ‘o liliu, fakangata pe fakafa’ou ha EPA ‘o kapau ‘oku nau kei ma’u ‘a e mafai faka’atamai ke fakahoko ‘eni’. ‘Ika ngata ai’, ‘e mole ho tu’unga fakafongalao’ ‘i ha’o pekia, tō lalo ho tu’unga fakapa’anga’ ‘o ‘ikai toe lava ke totongi ho ngaahi mo’ua’ (bankrupt), ‘i ha’o kaunga ki ha tu’utu’uni fakalao ki ha koloa pe ‘uhinga fakafa’ituitui, pe kuo to’o ‘e he Fakamaau’anga ki he Fāmili’ ho lakanga fakafongalao’. ‘E ngata foki ho tu’unga fakafongalao’ ‘i ha pekia ‘a e tokotaha foaki mafai’. Kapau kuo ‘ikai ke ke kei fie hoko ko ha fakafongalao, ‘e lava ke ke fakahoko atu ‘eni ki he tokotaha foaki mafai’ ‘i ha tohi lolotonga ‘o ‘ene kei ma’u hono mafai faka’atamai’, pe ko ha’o a’u tonu ki he Fakamaau’anga ki he Fāmili’ ‘i ha mole ‘a e mafai faka’atamai’ ‘o e tokotaha foaki mafai’.

Te u ma'u mei fē ha tokoni?

‘E ngali ‘i ai ha ngaahi taimi te ke fiema‘u ai ha pou pou mo ha fale‘i.

Vakai ki he www.msd.govt.nz/epa ke ma‘u mei ai ha ngaahi fakamatala lahi ange, pe ko ha‘o ‘a‘ahi atu ki ha Senitā Lao ki he Komunitiī (Community Law Centre). ‘E lava foki ke ke kole ki he Fakamaau‘anga ki he Fāmili‘ ki ha‘anau tataki kapau ‘oku‘ ke faingata‘a‘ia ‘i hono muimui‘i ‘a e ngaahi fakahinohino ‘i he EPA.

‘E fiema‘u nai ke ‘ai mo ha EPA ‘a ‘aku?

‘Io. ‘Oku felāve‘i ‘eni mo hono malu‘i ho kaha‘u, pea ko e me‘apango, ‘oku ‘ikai ke ke ‘ilo pe ko e fē ‘a e taimi te ke fiema‘u ke faka‘aonga‘i ai ‘eni. Kapau ‘oku te‘eki ke ‘i ai ha‘o EPA, ko e taimi ‘eni ke ke fili ai pe ko hai te ke fiema‘u ke faitu‘utu‘uni ma‘a‘ u ‘i he taimi ‘e ‘ikai ke ke toe lava ai ‘o faitu‘utu‘uni ma‘a‘ u.

Te u ma'u mei fē ha fakamatala lahi ange?

‘E lava ke ma‘u atu ha fakamtala, fale‘i mo ha ngaahi nāunau fakamatala lahi ange ‘i he uepisaiti ‘a e Potungāue ki he Fakalalakala Fakasōsiale (Ministry of Social Development) ‘i he www.msd.govt.nz/epa, pe meī he ‘Ōfisi Fale‘i ma‘a‘ e Kakai (Citizens‘ Advice Bureau), ngaahi laipeli fakapule‘anga, Senitā Lao ma‘a‘ e Komunitiī, pe ko e kautaha Age Concern, pe ko ha‘o fetu‘utaki ki ho‘o tokotaha ngāue fakalao.

‘Oku toe ma‘u atu foki ha fakamatala ‘i ha telefoni ki he 0800 273 674.

New Zealand Government

OFFICE FOR SENIOR CITIZENS

TE TARI KAUMĀTUA

Administered by the Ministry of Social Development